

*Dlaczego krzywdzę i dlaczego
daję się krzywdzić - o skutecznej
interwencji wychowawczej.*

dr Wacław Srebro

Cechy wyróżniające sprawcę bullyingu

- siła (fizyczna lub przewaga liczebna lub inne właściwości osobiste)
- pewność siebie i wysokie mniemanie o sobie
- przekonanie o psychicznej odporności
- łatwość w podporządkowaniu sobie innych osób
- impulsywność
- dostępność do agresywnych wzorców w środowisku rodzinnym i kulturowym (agresja jako norma)
- niski poziom empatii
- równocześnie akceptacja społeczna w innych obszarach życia społecznego np. osiągnięcia szkolne.
- MOTYWY: sprawca bullyingu **kieruje się intencją zranienia ofiary, wyrządzenia szkody i przykrości**

Chłopcy jako *sprawcy* bullyingu

- Sprawcami częściej są chłopcy niż dziewczęta,
- Prawdopodobne przyczyny agresji u chłopców w tym zachowań przemocowych (Olweus 1998):
 - Negatywne emocjonalne nastawienie rodziców
 - Brak ciepła i bliskich więzi
 - Przyzwolenie na agresywne zachowania dziecka (tolerancja)
 - Metody wychowawcze rodziców oparte na sile (np. kary cielesne, wybuchy złości, braku konsekwencji)
 - Czynniki temperamentalne dziecka

Dziewczęta jako sprawcy bullyingu

- Dziewczęca agresja (szykany) jest bardziej wyrafinowana, złożona, pośrednia trudna do wykrycia.
- Istnieje związek pomiędzy niedostosowaniem społecznym a takimi cechami osobowości jak **wrogość, agresywność, podejrzliwość, impulsywność** (por. Rode, 2005, Izydorczyk 2007, Fite i Condler 2007, Haines 2007 i inni).
- Dziewczęta z zakładów poprawczych w relacji do innych ludzi ujawniają **wrogość, podejrzliwość, chłód emocjonalny, poczucie odrzucenia uczuciowego i niską samoocenę** (Róžańska-Kowal 2000)

Cechy wyróżniające *ofiara* bullyingu

- słabość fizyczną
- częste nieobecności w szkole (spowodowane stanem zdrowia fizycznego lub psychicznego)
- brak dostatecznego wsparcia społecznego (koledzy, koleżanki)
- występowanie tzw. cechy dyskryminującej (np. ubranie, drużyna, itp.), stygmatyzującej ofiarę jako „inny”, „gorszy”
- nadopiekuńcza postawa ze strony rodziców, wzmacniająca brak samodzielności i uległości dziecka.
- wrażliwość,
- małomówność, nieśmiałość, zawstydzenie,
- trudności z zaistnieniem w grupie rówieśniczej,
- sprawianie wrażenie smutnego, nieszczęśliwego, niepewnego

Typy ofiar bullyingu

- **TYP PASYWNY (częściej występuje):** pokazuje swoim zachowaniem, że jest nieszczęśliwy i niepewny. Zaatakowany nie potrafi się bronić. Typowe zachowanie to: bierność, lęk, słabość fizyczna.
- **TYP PROWOKUJĄCY:** swoim zachowaniem prowokuje, może wywoływać przykre emocje u innych uczestników. Ma trudności z koncentracją, jest nadaktywny, może wywoływać atmosferę napięcia i poirytowania.

Cechy na podstawie których można identyfikować *ofiare*

- Słabnące zainteresowanie szkołą (ważny jest motyw),
- Słaby lub żaden kontakt z rówieśnikami
- Objawy psychosomatyczne: brak apetytu, częste bóle głowy i żołądka, kłopoty ze snem
- płacz w nocy
- oddalenie od grupy w szkole
- rzadkie zabieranie głosu
- trzymanie się bliżej nauczyciela niż rówieśników

Niedostosowanie społeczne – środowisko rodzinne i szkolne (za: Różańska-Kowal 2010)

1. J.M. Stanik (2005): istnieje związek pomiędzy warunkami opiekuńczo-wychowawczymi w rodzinie, radzeniem sobie z wymaganiami szkolnymi a stopniem ryzyka przestępczości nieletnich (skrajnie złe warunki wychowawcze, w tym brak kontroli nad dziećmi i alkoholizm rodziców, niepowodzenia edukacyjno-wychowawcze). **Waga czynu karalnego i powrotność do przestępstwa wzrasta wraz z pogorszeniem warunków wychowawczych i jednoczesnym wzrostem niepowodzeń szkolnych.**
2. J. Trepka-Starosta i A. Roszkowska (2007): czyny agresywne nieletnich skorelowane są pozytywnie z
 - pochodzeniem z rodzin o niższym statusie materialnym,
 - nadużywaniem alkoholu przez rodziców,
 - notorycznymi i poważnymi problemami z zachowaniem w szkole,
 - gorszymi wynikami w nauce,
 - intensywnymi wagarami.

Niedostosowanie społeczne – środowisko rodzinne i szkolne (za: Różańska-Kowal 2010)

3. K. Kmiecik-Baran (1999): **młodzież agresywna charakteryzuje się:**
- znacznie wyższym poziomem leku,
 - posiada wysoki poziom anomii,
 - samowyołcowania i osamotnienia,
 - rodzice częściej stosują wobec nich przemoc emocjonalną,
 - podobnej przemocy doświadczają ze strony rodzeństwa i dalszych krewnych.
 - ze strony rówieśników częściej doświadczają przemocy seksualnej.

Koncepcja dojrzewania przestępczego D. P. Farringtona (za: Różańska-Kowal 2010)

Autor wymienia cztery szczeble do dorosłej kariery przestępczej:

- I.** Na **pierwszym etapie** powstaje motywacja związana z pragnieniem dóbr materialnych, osiągnięcia pozycji wśród ludzi, najbliższych i motywacja do podniecających przeżyć.
- II.** Na **drugim etapie** dochodzi do wyboru legalnej lub nielegalnej metody do zaspokojenia wymienionych pragnień. Działają tutaj inne czynniki warunkujące jak np. rodzina czy szkoła.
- III.** Na **trzecim etapie** motywacja do dokonania przestępstwa jest albo spotęgowana, albo spotyka się ze sprzeciwem ze strony zinternalizowanych przekonań i postaw wobec naruszenia prawa.
- IV.** **Czwarty etap** to proces decyzyjny w konkretnej sytuacji, na który wpływają czynniki sytuacyjne. Na tym etapie aktualizacja przestępczej tendencji zależy od kosztów, korzyści, prawdopodobieństwa sukcesu, aprobaty rówieśników.

Niedostosowanie społeczne – proces motywacyjny wg. J.K. Gierowskiego; (za: Różańska-Kowal 2010)

- Ważne rozróżnienie dotyczy pojęcia
 - **Motywacji**, jako stała tendencja człowieka do realizowania określonych celów, zadań życiowych i wartości – szczególnie w ujęciu psychologicznym i
 - **procesu motywacyjnego**, na który składają się:
 - Przyczyny konkretnego zachowania
 - Sposób działania i
 - Cel działania
- **Proces motywacyjny** sprawców przestępstw dotyczy:
 1. Sytuacyjnych i osobowościowych przesłanek procesu motywacyjnego – ogólne tło motywacyjne
 2. Psychologiczna charakterystyka kierunku i nasilania motywacji, poziomu regulacji czynności oraz stopnia samokontroli

Niedostosowanie społeczne – proces motywacyjny wg. J.K. Gierowskiego; (za: Różańska-Kowal 2010)

1. Czynniki sytuacyjne w szczególności to:

- Deprywacja ważnych potrzeb biologicznych i psychologicznych
- Przeciążenie fizyczne i psychiczne jednostki (np. wykonywanie zadań przekraczających możliwości jednostki)
- Sytuacja bolesna (doświadczenie bólu fizycznego czy psychicznego np. ośmieszanie)
- Przeżywanie konfliktów motywacyjnych
- Doświadczenie zagrożenia, tj. występowanie układu bodźców sygnalizujących pojawienie się jakiej przykrości.
- Utrudnianie czynności z powodu braku elementów potrzebnych do wykonania zadań lub frustracji
- Sytuacje nowe, nieoczekiwane w których zawiodą znane sposoby radzenia sobie.

Niedostosowanie społeczne – proces motywacyjny wg. J.K. Gierowskiego; (za: Różańska-Kowal 2010)

2. Niektóre czynniki osobowościowe to:

- Labilność i nadpobudliwość emocjonalna – jako gotowość do ujawnienia zachowań agresywnych
- Skłonność do kumulowania napięcia emocjonalnego (wynikającego np. z introwertywnej struktury osobowości)
- Niedojrzałość wyrażającą się w braku pełnej kontroli procesów poznawczych i emocjonalnych przesłanek procesu motywacyjnego – ogólne tło motywacyjne
- **Inne czynniki to:** egocentryzm, wrogość wobec otoczenia, system wartości, mała odporność na stres, obniżone zdolności planowania i przewidywania, sztywność percepcyjna, osłabiony krytycyzm, zaburzenia koncentracji uwagi i pamięci.
- linii życia jako czynnik ryzyka: warunki rozwojowe i wychowawcze, środowisko rodzinne, postawy rodzicielskie, osoby znaczące, warunki materialne, choroby i przebyte urazy.

Grupowy charakter bullyingu – *obserwatorzy* jako uczestnicy

- Aż 85% aktów bullyingu zachodzi w obecności innych członków grupy (Craig i Pepler, 1995).
- **Typy „obserwatorów”:**
 - **Asystenci:** uczniowie, którzy sami nie rozpoczynają ataku, nie inicjują go, ale gdy rozpocznie go ktoś inny, chętnie dołączają i pomagają głównemu agresorowi
 - **Wzmacniacze:** uczniowie, którzy nie dołączają do sprawcy, ale swoim zachowaniem (np. wyśmiewaniem ofiary) dają mu wzmocnienia pozytywne, okazują aprobatę dla jego zachowania
 - **Outsiderzy:** uczniowie, którzy ani nie pomagają sprawcy, ani go nie wzmacniają, ale też nie bronią ofiary. Nic nie robią, są bierni. Nie wykazują zaangażowania w całą sytuację
 - **Obrońcy:** uczniowie, którzy starają się we wszelki możliwy sposób pomóc prześladowanemu koledze/koleżance

Skuteczna interwencja wychowawcza

- 1. Grupa niskiego ryzyka** obejmuje osoby, które nie podjęły jeszcze zachowań ryzykownych, nie przekroczyły umownej granicy pomiędzy zachowaniem problemowym a nieproblemowym (są przed ich inicjacją). Takie osoby objęte są **I poziomem profilaktyki**, której celem jest promocja zdrowego stylu życia i opóźnienie wieku inicjacji zachowań szkodliwych.
- 2. Grupa podwyższonego ryzyka** to osoby, które podjęły, choć jedno zachowanie ryzykowne (są po inicjacji). W tej grupie obserwuje się występowanie licznych czynników ryzyka. Jest to **II poziom profilaktyki**, której celem jest ograniczenie głębokości, czas trwania dysfunkcji i umożliwienie wycofanie się z zachowań ryzykownych.
- 3. Grupa wysokiego ryzyka**, związana z **III poziomem profilaktyki** obejmuje osoby, u których zachowania ryzykowne są głęboko utrwalone i które odczuwają poważne negatywne konsekwencje swoich zachowań (alkolicy, narkomani, prostytutki, przestępcy itp). Celem oddziaływań profilaktycznych w tym obszarze jest przeciwdziałanie pogłębieniu się procesu chorobowego i degradacji społecznej oraz umożliwienie powrotu do normalnego życia (leczenie, rehabilitacja i resocjalizacja).